

The most important features are their families vary depending on the stage of their life. Adolescence is a difficult stage of the child in family life.

As the research hypotheses acted assumption that the balance of the family system and function determine the characteristics of relationships of adolescents and their parents.

Comparative analysis of the results of empirical research has confirmed the hypothesis: the relationship between parents and adolescents differ in families with the most balanced and functional system in families having the most unbalanced and dysfunctional family system. In families with the most balanced and functional family system between parents and adolescents are more positive and more contribute to the development and establishment of the adolescent's personality.

Keywords: family, parent-child relationship, family structure, adolescents.

Отримано: 16.01.2013 р.

УДК 316.614.032

Г.В.Сирова, Т.Д.Щербан

До проблеми самореалізації педагога

У статті розглядається процес самореалізації вчителя. Досліджуються особистісні якості, необхідні для успішної професійної самореалізації. З'ясовано зміст та специфіку поняття самореалізації. Наведено аналіз теоретичних підходів щодо феномена самореалізації. Встановлено, що формування самореалізації визначається рівнем певних психологічних якостей особистості. У дослідженні представлені емпіричні результати, за допомогою яких виокремлені тенденції розвитку майбутнього вчителя, які виступають детермінантами процесу його самореалізації. Отримані дані допоможуть намітити шляхи корекційної роботи зі студентами в період навчання у ВНЗ.

Ключові слова: самореалізація, самореалізація вчителя, самореалізація майбутнього вчителя, чинники самореалізації майбутнього вчителя.

В статье рассматривается процесс самореализации учителя. Исследуются личностные качества, необходимые для успешной профессиональной самореализации. Определены содержание и специфика понятия самореализации. Приведен анализ теоретических подходов к феномену самореализации. Выяснено, что формирование самореализации зависит

от уровня развития определенных психологических качеств личности. В исследовании представлены эмпирические результаты, которые определяют тенденции развития будущего учителя и выступают детерминантами процесса его самореализации. Полученные данные помогают определить пути коррекционной работы со студентами в период обучения в ВУЗе.

Ключевые слова: самореализация, самореализация учителя, самореализация будущего учителя, факторы самореализации будущего учителя.

Постановка проблеми. Поняття самореалізації сьогодні є досить популярним, поширеним, можна навіть сказати модним, тема ця часто зустрічається в усіх ЗМІ (телебачення, Інтернет і т. д.). Зростає кількість тематичних публікацій у літературі різних жанрів. Виникають питання: чому так цікавить суспільство самореалізація особистості? Чим пояснюється така поведінка широкого загалу людей?

Поведінка людини, як відомо, є зовнішнім виявом внутрішніх стимулів, прагнень, мотивів, які визначають спрямованість особистості, в даному випадку до самореалізації. Що дає самореалізація? Кому і для чого вона потрібна? Існує думка, що це необхідно, корисно, приємно, та співвідношення цих складових може варіювати, все залежить від цілей засобів і основної мети (спрямованості) особистості, які і визначають форму та методи самореалізації кожної окремої особистості.

Сьогодні інтерес щодо проблеми самореалізації особистості зростає як у вітчизняній, так і зарубіжній психології. Посилення уваги до цієї проблеми пов'язане з розумінням її визначальної ролі у розвитку особистості, пред'явленням більш високих вимог до таких якостей людини, як здатність до саморозвитку та самовдосконалення, що продиктовано соціально-економічними умовами, загостренням конкурентоздатності на професійному ринку праці. Зростаючий інтерес науки до самореалізації особистості як до проблеми простежують у збільшенні числа публікацій таких дослідників як: Б.Г. Ананьева, О.С. Балик, О.Є. Вахромова, Е.В. Галажінська, М.С. Иванов, А.А. Ідін, А.М. Кириченко, В.Є. Ключко, Л. Н. Коган, Л.А. Коростильова, С.І. Кудінова, Л.В. Рябова, Л.А. Цирева, В.І. Чернов, М.С. Яницького, та ін.

Загалом, теоретичні проблеми дослідження самореалізації полягають у тому, що при величезному різноманітті підходів до її розуміння сьогодні в науці не існує не тільки теорії самореалізації, але і єдиного підходу до визначення цього поняття. Більшість психологічних теорій прагнуть до пояснення самореалізації або

подібного поняття такого ж рівня, наприклад, самоактуалізація в теорії А.Маслоу, ідентичність в теорії Е. Еріксона, стратегія життя у вітчизняній психологічній теорії (Абульханова-Славська) та ін. Складність вивчення самореалізації полягає в тому, що вона не може спостерігатися безпосередньо і об'єктивно, ми можемо спостерігати лише її ефекти і результати, відбиті у психіці суб'єкта. Самореалізацію важко виміряти в силу її високої суб'єктивності, важко контролювати в ході експерименту через вплив величезної кількості чинників, що ускладнює застосування вимірювальних і експериментальних методів дослідження.

Актуальність представленого дослідження полягає ще в тому, що самореалізація педагогів є важливим критерієм їх успішності. Водночас слід підкреслити недостатню вивченість психологічних засад, які дозволяють цілеспрямовано формувати самореалізацію спеціаліста вже під час навчання у вузі.

Отже, мета даної статті полягає у дослідженні особистісних характеристик, які можуть сприяти або, навпаки, гальмувати самореалізацію майбутнього вчителя.

Можна виокремити наступні завдання:

1) узагальнення теоретичних підходів щодо визначення поняття самореалізації;

2) вивчення психологічних якостей особистості, які мають вплив на процес самореалізації майбутнього педагога.

Перш за все необхідно розглянути теоретичні підходи до визначення поняття самореалізації. У психологічному словнику-довіднику за редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко вказується, що самореалізація (походить від лат. *self-realisation*) означає: 1) здатність людини об'єктивувати багатство свого внутрішнього світу в будь-якій формі діяльності (праця, гра, пізнання, спілкування тощо); 2) процес здійснення (перетворення) здібностей і особистих потенцій (планів, установок тощо), так і в іншій людині; 3) прагнення розвивати сильні сторони своєї особистості [2]

Далі автори довідника вказують, що пошук наукового пояснення прагнення людини до психологічного вдосконалення себе та свого життя приводить до появи численних термінів, що за своєю суттю подібні до «самореалізації», зокрема «інтенція» (Ш. Бюлер), «індивідуалізація» (К. Юнг), «самоактуалізація» (А. Маслоу) та ін.

Зміст терміна «самореалізація» дуже близький до терміна «самоактуалізація», зокрема в аспекті, що стосується саморозвитку, розкриття латентних потенцій особистості. Адже не кожна людина, яка має потребу в «самоактуалізації», здатна втілити

її в життя. За таких умов можна стверджувати, що в неї при наявності потреби у «самоактуалізації» відсутня потенційна здатність її реалізації [2].

Є. Є. Вахромов, з'ясовуючи розбіжності між цими поняттями, посилається на тлумачення англійських слів реалізація (realization) і актуалізація (actualization). Реалізація (у тлумаченні Оксфордського словника) – це, насамперед, розумова (когнітивна) діяльність, тоді як актуалізація має значення діяльності як процесу, що має конкретний результат. Результати аналізу праць, присвячених висвітленню проблеми самоактуалізації й самореалізації особистості показали, що більшість українських та російських психологів (Л. Я. Гозман, Л. О. Коростильова, О. Б. Лисовська та ін.) одностайні в тому, що визначення цих двох понять дуже подібні за змістом, оскільки вказують на істинну, справжню реалізацію потенційних можливостей особистості, а відтак є синонімами.

Професійну самореалізацію як спосіб функціонування і розвитку особистості можна водночас віднести до трьох основних класів психічних явищ, тобто вона може виступати як процес, стан (зріз на певному етапі) і властивість суб'єкта. Самореалізація як процес є провідним класом психічних явищ і дозволяє комплексно та системно вивчати життєдіяльність людини. У відповідності з цим самореалізація суб'єкта включає усвідомлення, вибір і реалізацію тих аспектів індивідуальності, які сприяють її самовираженню, реалізації потенцій, формуванню суб'єктом власної системи цінностей, мотивів, уявлень про себе, постановці цілей і визначенню способів їх досягнення. [3]

На думку авторів М.С. Іванова і М.С. Яницького, самореалізація як психологічний термін може вживатися в широкому і вузькому значеннях. Широке значення трактується як процес реалізації себе людиною у всіх можливих напрямках, в цьому значенні когнітивний і морально-етичний розвиток входять у поняття самореалізації. У вузькому сенсі самореалізація – це поведінковий аспект розвитку, тобто безпосередня реалізація в поведінці наявних цілей у відповідності з рівнем розвитку. Самореалізація в цьому сенсі – це процес досягнення людиною практичних результатів за рахунок реалізації цілей, які залежать від рівня розвитку. Тут ми знову бачимо розуміння процесу самореалізації як втілення особистості і свідомості в поведінці.

Наступним пунктом у нашому аналізі є самореалізація за спрямованістю: професійна і особиста (особистісна). Професійна

самореалізація дає уявлення про взаємозв'язки та взаємовпливи людини та її оточення, про соціальні детермінанти, що ведуть до професійного саморозвитку, самовираження. Так у своїх роботах Л.Н. Коган підкреслює соціальний характер феномена, стверджує, що самореалізація виникає з можливості реалізувати особистістю свої соціально-рольові функції, в основі яких лежить ціннісно-смилова сфера особистості. Згідно з її уявленнями, самореалізація детермінована суспільством і вільним вибором людини. Самореалізація пов'язана з присвоєнням суспільних зв'язків і відносин, які виступають критеріями цінності для індивіда в основних, суспільно прийнятих, видах діяльності, які може вибрати особистість для самореалізації.

Паралельно з професійною самореалізацією може існувати і самореалізація непрофесійна – така що не має ніяких стандартних зразків, нормативних положень, очікувань, умовно її можна назвати особистою або особистісною.

Не завжди професія є головним стимулом до саморозвитку і самоосвіти, більше того, відомо, що для деяких людей професійна зайнятість слугує лише як засіб матеріального забезпечення. В таких випадках люди віддають себе хобі, родині, оселі, політиці, відвідують різноманітні гуртки та збори, секти, займаються духовними практиками та ін. Високі досягнення у цих сферах радують і надихають, і навіть можуть бути причиною зміни основної професії. Вектори професійних і особистих мотивів, стимулів, цілей можуть бути різнонаправленими, але можуть і збігатися, і тоді всі зусилля особи спрямовані на саморозвиток, самоосвіту, на придбання та вдосконалення вмінь та навичок безпосередньо впливають на підвищення професійної кваліфікації, сприяють професійному зростанню.

Окремо слід розглянути фактори, що впливають на самореалізацію. З цього приводу відомий поділ Р.А. Зобова і В.Н. Келасьєва, які виділяють дві групи факторів.

1. Залежні від людини (ціннісні орієнтири, готовність до самобудови, гнучкість мислення, воля та ін.);

2. Не залежні від людини (соціальна ситуація, рівень життя, матеріальна забезпеченість, вплив на людину засобів масової інформації, стан екологічного середовища).

Мова йде про те, що люди, які знаходяться в однакових умовах, проявляють свій потенціал по-різному, для прикладу можна згадати таких відданих справі педагогів, як А.С.Макаренка, В. О. Сухомлинського, Януша Корчака, яким дефіцит необхідних для навчання умов не заважали виховувати зі своїх учнів

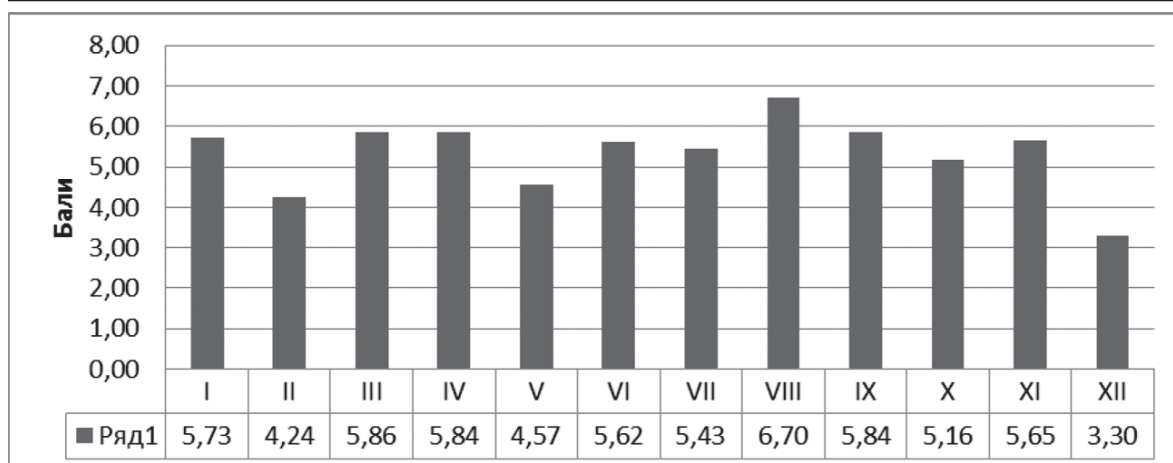
справжніх людей. З іншого боку, можна побачити сумні приклади вчителів, які маючи всі необхідні умови засоби і технології для навчання і виховання, не користуються ними, працюють абияк.

Такий стан речей звертає нас до проблем мотивації діяльності. Дослідження у цій сфері говорять про те, що ефективність праці значною мірою визначається особистісною значимістю професійної діяльності, а також рівнем відповідності її цінностей, цілей, моральних норм індивідуальним, сюди ж відносимо задоволення індивідуальних потреб у професійній зайнятості. Зрозуміло, чому профорієнтація молоді є таким важливим питанням, часто воно вирішується один раз на все життя. І саме професійне самовизначення дає новий поштовх загальному розвитку людини в цей час[5].

У даній статті ми досліджуємо педагогічну діяльність, зокрема ті особистісні якості, які впливають на її ефективність та сприяють самореалізації вчителя. Важливо усвідомлювати, що педагог має бути наділений такими якостями, як врівноваженість, проникливість, толерантність, чуйність, впевненість у собі, які є вирішальними у подальшому процесі професійної самореалізації. Тому нами проведено діагностику серед студентів педагогічного факультету (1-й, 3-й, 5-й курси) з метою виявлення небажаних відхилень станів та властивостей особистості, які мають першочергове значення для процесу майбутньої професійної самореалізації. Для дослідження ми використали методику FPI – особистісний багатофакторний опитувальник.

Отримані результати свідчать, що найнижчий показник за шкалою «маскулінізм – фемінізм» ($X_{сер.}=3.3$ ($\sigma=1,97$)), який свідчить про перебіг психічних процесів переважно за жіночим типом, що є цілком логічним з огляду на те, що переважна більшість досліджуваних жіночої статі. В контексті нашого дослідження нас цікавлять фактори, які можуть заважати людині у процесі її самореалізації. Аналізуючи результати та зіставляючи їх з отриманими даними за шкалами, спостерігаємо, що високим є лише показник за шкалою VIII – сором'язливості ($X_{сер.}=6,7$ ($\sigma=1,88$)), що для молодої людини не є дивним, але дуже неприємним явищем. Дані високі оцінки свідчать про нерішучість і не впевненість у собі.

При необхідності прийняти рішення або надмірно коливаються, або подовгу відтягують і не приступають до його виконання. У спілкуванні вони сором'язливі, скуті, намагаються не виділятися, перебувати в тіні і ні в що не втручатися.

Рис. 1. Результати дослідження студентів 1 курсу за методикою FPI

Примітка: I – невротичність, II – спонтанна агресивність, III – депресивність, IV – дратівливість, V – товариськість, VI – врівноваженість, VII – реактивна агресивність, VIII – сором’язливість, IX – відкритість, X – екстраверсія – інтроверсія, XI – емоційна лабільність, XII – маскулінізм – фемінізм.

З вищесказаного стає зрозумілим, що наявні якості не відповідають вимогам професії викладача, яка багата на спонтанні невизначені ситуації, вимагає безпосередності та розкнутості особистості, впевненості у собі та самоповаги, а також навичок публічного виступу.

Як було вищесказано, показники за іншими значущими шкалами залишаються в діапазоні норми. Але ця «норма» є нормою взагалі, тобто для всіх людей, не враховуючи їхньої діяльності. Ми ж, знаючи необхідні якості, властивості особистості педагога, бачимо, що ці ознаки, залишаючись у межах норми тяжіють до високих показників, як для особистості педагога. Зокрема, незадовільними здаються показники за такими шкалами, як депресивність, дратівливість, невротичність.

Високі оцінки за шкалою III – депресивність характерні для осіб зі зниженим фоном настрою. Постійно похмурі, відгороджені, занурені у власні переживання, вони викликають неприязнь, роздратування в оточуючих. Їх можуть вважати недоступними, уникають спілкування через надмірну зарозумілість. Будь-яка діяльність для них важка, неприємна, протікає з почуттям надмірного психічного напруження, швидко стомлює, викликає відчуття повного безсилля і виснаження.

Низькі оцінки за шкалою «депресивність» відбивають природну життєрадісність, енергійність і заповзятість. Люди з цієї

групи відрізняються невимушеністю в міжособистісних відносинах, упевненістю в своїх силах, успішністю у виконанні різних видів діяльності.

Найбільш загальними особливостями осіб з високими оцінками за шкалою I «невротичність» є висока тривожність, збудливість у поєднанні з швидкою втомлюваністю.

Для осіб з низькими оцінками за фактором «невротичність» характерні спокій, невимушеність, емоційна зрілість, об'єктивність в оцінці себе та інших людей, сталість в планах і уподобаннях. Вони активні, діяльні, ініціативні, честолюбні. Їх відрізняє серйозність і реалістичність, хороше розуміння дійсності, висока вимогливість до себе.

Наступний фактор, показники якого, на нашу думку, мають бути нижчі IV «дратівливість» ($X_{сер.}=5,84$ $\sigma=2,03$) який виражається у поганій саморегуляції психічних станів. Такі люди часто не здатні до роботи, що вимагає напруги, більш високого рівня контролю за діями, вольових зусиль, концентрації, зібраності. Ситуації з високим ступенем невизначеності переносять погано, розцінюючи їх як важко переборні. Легко губляться, впадають у відчай. Гостро переживаючи свій неуспіх, можуть, поряд з реакціями самозвинувачення, демонструвати ворожість по відношенню до оточуючих осіб. Конфліктна поведінка, як правило, найбільш часто обирається як форма захисту від переживань, що травмують особистість.

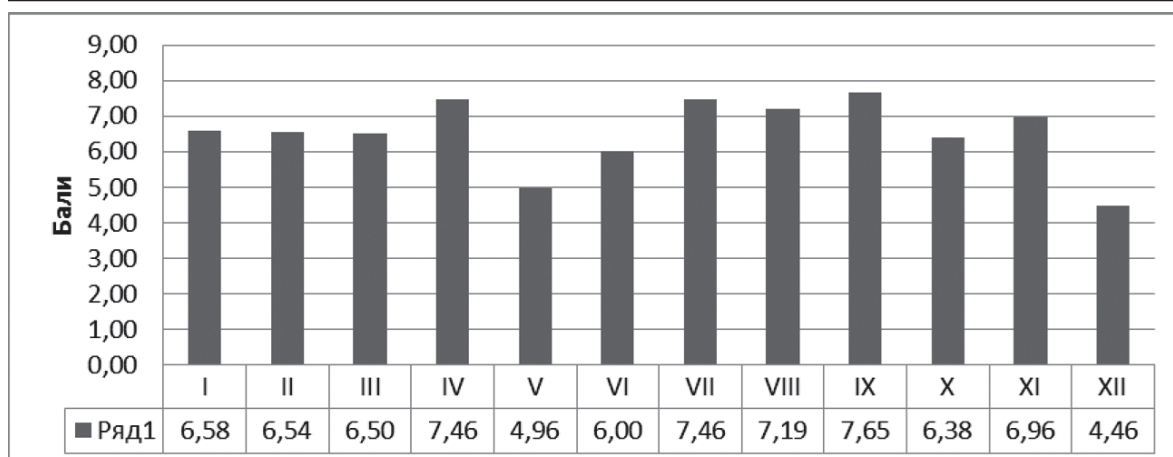
Отже, в цілому серед студентів першого курсу складається ситуація, що вимагає психокорекційного впливу, якому мають піддаватися ті ознаки і властивості які в подальшому впливатимуть на професійну діяльність та допоможуть у саморегуляції особистості. Оскільки мова йде про перший курс, на якому відбуваються лише початкові етапи становлення майбутнього професіонала, вимоги тут відповідно не такі суворі, але результати дослідження дозволяють намітити загальну стратегію корекційної роботи.

Проаналізуємо результати студентів 3 курсу за даною методикою. Для кращого зорового сприймання представлена діаграма (Рис. 2).

Найвищі показники отримані за шкалами: «дратівливість» ($X_{сер.}=7,46$ ($\sigma=1,52$)), «реактивна агресивність» ($X_{сер.}=7,46$ ($\sigma=1,54$)), «сором'язливість» ($X_{сер.}=7,19$ ($\sigma=1,24$)), «емоційна лабільність» ($X_{сер.}=7,466,96$ ($\sigma=1,55$))

VIII – сором'язливість – говорить про те, що студенти мають проблеми такого ж характеру, як і на першому курсі.

Рис. 2. Результати дослідження студентів 3 курсу за методикою FPI

Примітка: I – невротичність, II – спонтанна агресивність, III – депресивність, IV – дратівливість, V – товариськість, VI – врівноваженість, VII – реактивна агресивність, VIII – сором’язливість, IX – відкритість, X – екстраверсія – інтроверсія, XI – емоційна лабільність, XII – маскулінізм – фемінізм.

VII – реактивна агресивність – дані високі оцінки є свідченням моральної неповноцінності, відсутності вищих соціальних почуттів. Почуття гордості, обов’язку, любові, сорому і т.п. для таких людей – просто слова. Вони байдужі до похвали і покарань, нехтують обов’язками, не зважають на правила спільноти і морально-етичні норми. Критику та зауваження на свою адресу сприймають як посягання на особисту свободу.

Розглянемо також шкалу, яка має безпосереднє відношення до нашого дослідження – це II – спонтанна агресивність ($X_{сер.}=6,54$ ($\sigma=1,75$)) високі оцінки за цією шкалою свідчать про відсутність соціальної конформності, поганий самоконтроль і імпульсивність. Мабуть, це пов’язано з недостатньою соціалізацією потягів, невмінням або небажанням стримувати або відстрочувати задоволення своїх бажань.

На діаграмі видно, що стовпчик цієї шкали не перевищує норму, але беручи до уваги, що це середньозважене значення з цілої групи та проглядаючи тестові бланки досліджуваних спостерігаємо істотну долю студентів з високими показниками за цією шкалою.

Розуміємо, що для педагога з ефективною емоційною регуляцією показники спонтанної агресивності мають бути нижчі.

Результати дослідження студентів 5 курсу представлені на малюнку нижче (Рис. 3).

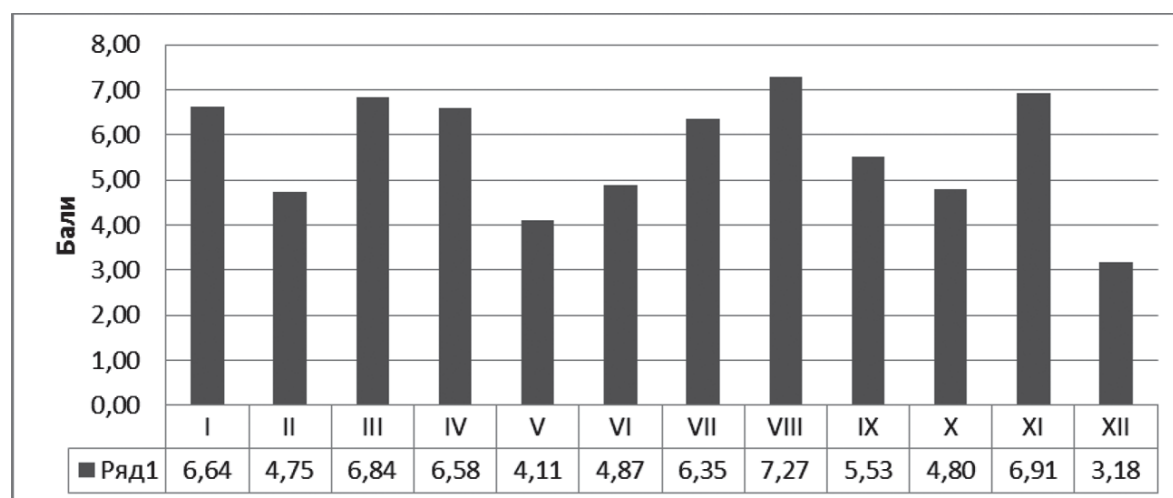
Бачимо, що шкала VIII – «сором’язливість» ($X_{сер.}=7,27$ ($\sigma=1,84$)), як і на інших курсах, знаходиться на високому рівні,

що взагалі несумісно з професією викладача яка є публічна. Показники за іншими шкалами, раніше описаними, які мають важливе значення для особистості викладача також вимагають до себе уваги з метою корекції, зокрема це такі шкали, як: I – невротичність ($X_{сер.}=6,64$ ($\sigma=1,95$)), III – депресивність ($X_{сер.}=6,84$ ($\sigma=1,42$)), IV – дратівливість ($X_{сер.}=6,58$ ($\sigma=1,75$)), VII – реактивна агресивність ($X_{сер.}=6,35$ ($\sigma=1,85$)).

Окремо звертаємо увагу на показники за шкалою «емоційна лабільність», яка є досить високою на третьому та п'ятому курсах ($X_{сер.}=6,96$ та $X_{сер.}=6,91$). Високі оцінки за фактором «емоційна лабільність» можуть бути пов'язані зі станом дезадаптації, тривожністю, втратою контролю над потягами, вираженою дезорганізацією поведінки.

Аналізуючи отримані дані за методикою FPI, бачимо, що виражених змін немає, вони звичайно відбуваються, але виокремлення певних закономірностей є досить складним.

Видно, що третій курс набирає в деякій мірі більше балів майже по всіх показниках, зокрема, трохи схиляється в бік маскулінності, що може свідчити про підвищену зовнішню і внутрішню активність, про боротьбу мотивів.

Рис. 3. Розподіл середньозважених показників за шкалами п'ятого курсу

Примітка: I – невротичність, II – спонтанна агресивність, III – депресивність, IV – дратівливість, V – товариськість, VI – врівноваженість, VII – реактивна агресивність, VIII – сором'язливість, IX – відкритість, X – екстраверсія – інтроверсія, XI – емоційна лабільність, XII – маскулінізм – фемінізм.

Проведемо порівняльний аналіз результатів дослідження (таблиця 1).

Порівняльний аналіз за результатами дослідження

Курс	Шкали											
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
перший	5,73	4,24	5,86	5,84	4,57	5,62	5,43	6,7	5,84	5,16	5,65	3,3
третій	6,58	6,54	6,5	7,46	4,96	6	7,46	7,19	7,65	6,38	6,96	4,46
п'ятий	6,64	4,75	6,84	6,58	4,11	4,84	6,35	7,27	5,53	4,8	6,91	3,18

Для нас важливим є саме п'ятий курс, на якому показники сором'язливості досягають максимуму ($X_{сер.}=7,27$ ($\sigma=1,84$)). Це говорить про тривожність, невпевненість у собі, занижену самооцінку, прискіпливість до себе або самозаглиблення, неможливість розслабитися і цілком віддатися зовнішнім обставинам, тобто задіяти себе, свою свідомість, для вирішення нагальних питань та проблем.

Отже, на основі отриманих результатів, можемо виокремити наступні тенденції:

1. Підвищений рівень сором'язливості на всіх курсах, зокрема на першому – ($X_{сер.}=6,7$ ($\sigma=1,88$)) на третьому – ($X_{сер.}=7,19$ ($\sigma=1,24$)) і ($X_{сер.}=7,27$ ($\sigma=1,84$)) – на п'ятому, що свідчить про внутрішню психологічну напруженість, почуття дискомфорту на людях, заглиблення у себе.

2. Досить високі оцінки за показниками репресивності ($X_{сер.}=5,86$ ($\sigma=1,49$) – перший, ($X_{сер.}=6,5$ ($\sigma=1,47$) – третій, ($X_{сер.}=6,84$ ($\sigma=1,42$) – п'ятий курси), невротичності ($X_{сер.}=5,73$ ($\sigma=2,12$), ($X_{сер.}=6,58$ ($\sigma=2,07$), ($X_{сер.}=6,64$ ($\sigma=1,95$), реактивної агресивності ($X_{сер.}=5,43$ ($\sigma=2,12$), ($X_{сер.}=7,46$ ($\sigma=2,07$), ($X_{сер.}=6,35$ ($\sigma=1,95$) на всіх курсах, що є неприйнятним для педагогічної діяльності.

3. Відсутність позитивної тенденції покращення впродовж 5-ти років; незадовільні показники по шкалам III «депресивність» ($X_{сер.}=5,86$ ($\sigma=1,49$) – перший, ($X_{сер.}=6,5$ ($\sigma=1,47$) – третій, ($X_{сер.}=6,84$ ($\sigma=1,42$) – п'ятий курси), IV «дратівливість» ($X_{сер.}=5,84$ ($\sigma=2,03$), $X_{сер.}=7,46$ ($\sigma=1,52$), $X_{сер.}=6,58$ ($\sigma=1,75$), VIII «сором'язливість» ($X_{сер.}=6,7$ ($\sigma=1,88$), $X_{сер.}=7,19$ ($\sigma=1,24$), $X_{сер.}=7,27$ ($\sigma=1,84$) спостерігаємо на всіх курсах з незначними розбіжностями.

Результати, які ми отримали, є не задовольняючими для особистості майбутнього педагога і вимагають певної корекційної роботи з боку психологів і викладачів вузу. Робота така, на нашу думку, повинна починатися ще з першого курсу і головна її мета – це формування професійної самоідентичності, рефлексії та фор-

мування навичок самовиховання та саморозвитку, що є важливим під час первинної професійної самореалізації педагога.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Горностай П.П. Психологія особистості. Словник – довідник / П. П. Горностай, Т. М. Титаренко – К. : Рута, 2001. – 320 с.
3. Субъектный подход в изучении профессиональной самореализации: [Электронный ресурс] / С. Д. Максименко, В.И.Осёдло // Психология и право – 2011. – № 1. – С.1. – Режим доступа: <http://psyjournals.ru/psyandlaw/2011/n1/39330.shtml>
4. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики / А. Б Орлов – М. : Академия, 2002. – 272 с.
5. Симиченко В.А. Проблематика особистісного розвитку в контексті неперервної професійної освіти / В.А. Семиченко // Педагогіка і психологія. – 2010. – №2. – С.46 – 57.

The process of a teacher's self-realization is reviewed in the article. The article researches personal features needed for successful professional self-realization. The meaning and specifics of the concept of self-realization are defined in the article. The analysis of theoretical approaches concerning the phenomenon of self-realization is presented. The formation of self-realization is determined to be dependent on the level of development of certain psychological features of a person. The empirical results that help to define the tendencies of the future teacher development and determinants of the process of his or her self-realization are presented in the research. A significant number of personal characteristics of students from the Educational Faculty was determined to be located at a such level of development that is not conducive to effective self-actualization, which in turn makes negative affects on professional self-realization of a young teacher. As a result of the empirical study the development of professional identity of students was determined to be significantly slow at all stages of education. The skills of emotional self-control are underdeveloped that is unacceptable for the individuality of a teacher, years of study at the university do not provide effective educational influence in the light of overcoming such negative personality traits as depression, irritability, shame. These features are expressed in all courses in almost the same way.

Keywords: self-realization, self-realization of a teacher, self-realization of the future teacher, factors of the future teacher self-realization.

Отримано: 11.01.2013 р.